

Journal of Islamic Propagation

Volume 7 ● No 15 ● Spring & Summer 2026

An Educational Analysis of Adolescents' Activism Initiatives in the Context of War and Crisis

Mohammad Aboutorabi Zarchi*

Mohammad Hadi Qarabaghi**

Abstract

Despite its many complexities and threats, war and crisis constitute one of the most fertile contexts for the educational development of adolescents. Under such circumstances, some adolescents engage in various forms of activism, each of which possesses distinct educational capacities. The present study aims to explore the educational potentials embedded in adolescents' activism initiatives within the context of war and crisis. The central question of the study is: What educational capacities are generated by adolescents' activism initiatives in situations of war and crisis? Employing an analytical method grounded in educational principles, the article focuses on the educational analysis of eight selected and widely practiced initiatives. The study examines three dimensions: the implementation formats of the initiatives, the educational capacities inherent in each initiative, and the capacities arising from participation in the three stages of design, coordination, and implementation. The findings indicate that merely participating in these eight initiatives can generate a wide range of educational outcomes, including strengthening the spirit of self-sacrifice, increasing responsibility, fostering courage, enhancing political awareness, developing patience, and reinforcing self-confidence. Moreover, when adolescents move beyond passive participation and actively engage in the stages of planning, coordination, and execution, additional educational benefits emerge. These include the development of critical thinking and analytical skills, tolerance toward differing viewpoints, persuasive communication skills, the ability to build intellectual and emotional consensus within a group, and the strengthening of teamwork. The study concludes that educators and parents, by recognizing these capacities and providing opportunities for adolescents' maximum participation, can transform conditions of war and crisis into some of the most valuable opportunities for education and character development.

Key words: Education, Educational Analysis, Activism Initiatives, Adolescents, War and Crisis.

---

* Level 4 Seminary Student in Fiqh of Education, Institute of Jurisprudence of Ahl al-Bayt (Imams) (Corresponding Author), E-mail: mohammadabotorabi093@gmail.com.

** Ph.D. in Jurisprudence and Educational Sciences, Al-Mustafa International University, E-mail: hadi.1368.99@gmail.com.

تحلیل تربیتی ایده‌های کنشگری نوجوانان در بستر شرایط جنگ و بحران

حجت الاسلام والمسلمین محمدابوترابی زارچی *

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدهادی قراباغی **

چکیده

جنگ و بحران، علیرغم پیچیدگی‌ها و تهدیدهای فراوان، یکی از پربرترین بسترها برای تحول تربیتی نوجوانان محسوب می‌شود. برخی از نوجوانان در این شرایط به اشکال مختلف کنشگری روی می‌آورند که هر یک از آنها دارای ظرفیت‌های تربیتی گوناگونی می‌باشند. پژوهش حاضر با هدف واکاوی ظرفیت‌های تربیتی نهفته در ایده‌های کنشگری نوجوانان در بستر جنگ و بحران، صورت گرفته است. مسئله اصلی آن است که ایده‌های کنشگری نوجوانان در بستر جنگ و بحران چه ظرفیت‌های تربیتی پدید می‌آورند؟ مقاله با روش تحلیلی با تکیه بر مبانی تربیتی و با تمرکز بر تحلیل تربیتی هشت ایده‌ی منتخب و پرکاربرد سامان یافته است. در این پژوهش سه محور قالب‌های اجرایی، ظرفیت‌های تربیتی هر ایده و ظرفیت‌های ناشی از مشارکت در مراحل سه‌گانه طراحی، هماهنگی و اجرای هر ایده مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که صرف همراهی نوجوان در این هشت ایده، دارای ظرفیت‌های تربیتی متنوعی است مانند: تقویت روحیه‌ی ایثار، افزایش حس مسئولیت‌پذیری، تقویت روحیه شجاعت، بالا بردن بینش سیاسی، تقویت صبر، تقویت خودباوری و... اما در صورتی که نوجوان فراتر از حضور منفعلانه، در مراحل طراحی، هماهنگی و اجرای این ایده‌ها مشارکت کند، ظرفیت‌های تربیتی مضاعفی پدیدار می‌شود؛ ظرفیت‌هایی چون تقویت قدرت تفکر و تحلیل، صبوری در برابر نظرات متفاوت، مهارت بیان قانع‌کننده، توان همراه‌سازی فکری و عاطفی

* طلبه سطح ۴ رشته فقه تربیت موسسه فقهی ائمه اطهار (علیهم‌السلام) (نویسنده مسئول).

mohammadabotorabi093@gmail.com

** دکتری فقه و علوم تربیتی، دانشگاه المصطفی. hadi.1368.99@gmail.com

اعضای گروه، تقویت روحیه کار جمعی و.... نتیجه آنکه مربیان و والدین با شناخت این ظرفیت‌ها و فراهم آوردن زمینه‌ی مشارکت حداکثری نوجوانان، می‌توانند از شرایط جنگ و بحران به عنوان یکی از ارزشمندترین فرصت‌های تربیتی بهره ببرند.

کلیدواژه‌گان: تربیت، تحلیل تربیتی، ایده‌های کنشگری، نوجوانان، جنگ و بحران.

مقدمه

بدون تردید، شرایط و محیط‌های گوناگون، هر یک ظرفیت‌های تربیتی متفاوتی برای پرورش نوجوانان در خود نهفته دارند. در این میان، «جنگ و بحران» با تمام پیچیدگی‌ها، تهدیدها و نیز فرصت‌های کم‌نظیرش، یکی از پر بارترین بسترها برای تحول در سه ساحت بینشی، گرایشی و رفتاری نوجوان به شمار می‌آید. در قرآن کریم نیز به خیر بودن جنگ برای مومنین با وجود ناخوشایندی ظاهری آن اشاره شده است: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ» (بقره: ۲۱۶) «جهاد بر شما مقرر شد و آن برای شما ناگوار است، و بسا چیزی را ناخوش داشته باشید که آن به سود شماست و بسا چیزی را دوست داشته باشید که به زیان شماست، و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید.» ممکن است یکی از ابعاد خیر بودن جنگ و جهاد، نقش‌سازنده‌ی آن در رشد انسان‌ها باشد. چنان‌که در تفسیر نور به جهاتی چون ایجاد روح تعهد و ایثار در افراد جامعه، پیدا شدن روحیه استمداد از خدا و ایجاد روحیه ابداع و اختراع و ابتکار اشاره شده است. (قرآنی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۳۳۵)

در چنین شرایطی، نوجوانان بسیاری به اشکال مختلف کنشگری روی می‌آورند تا در عرصه‌ی اجتماعی نقش‌آفرینی کنند. همین کنشگری‌ها به خودی‌خود ظرفیت‌های تربیتی گوناگونی ایجاد می‌کنند. اما اگر مریبان با شناختی عمیق از این ظرفیت‌ها وارد میدان شوند و نوجوانان را جهت‌دهی کنند، می‌توان از شرایط، حداکثر بهره را برد.

با این حال، یکی از چالش‌های بنیادین در عرصه تربیت، نبود پیوند نظام‌مند میان فعالیت‌های تربیتی میدانی با مبانی علمی آن است. بسیاری از مریبان، پیش از واکاوی مبانی نظری و پژوهشی، اقدام به فعالیت‌های عملی می‌کنند و این گسست، به‌ویژه در موقعیت‌های بحرانی که نیاز به تصمیم‌گیری و عمل سریع است، آشکارتر می‌شود. کنشگری‌های میدانی در عرصه جنگ و بحران نیز هرچند از سر دلسوزی و احساس مسئولیت صورت می‌گیرند، اما در صورت گسست از مبانی علمی تربیت، نمی‌توانند به نتایج حداکثری در دستیابی به اهداف تربیتی منجر شوند.

از سوی دیگر، مرور پژوهش‌های حوزه «تربیت در شرایط بحران» نشان می‌دهد که بیشتر آثار موجود به بررسی تهدیدها و آسیب‌های روان‌شناختی بحران بر کودکان و نوجوانان

پرداخته‌اند. مانند مقاله «کاربرد روان‌شناسی در بحران‌های اجتماعی کودک و نوجوان» (زینب حیدر کهوری). این آثار راهکارهایی برای کاهش این آسیب‌ها و افزایش تاب‌آوری در شرایط بحران ارائه داده‌اند. با این حال، آنچه در این میان مغفول مانده، نگاه فرصت‌محور به خود بحران به عنوان بستری برای شکوفایی استعداد‌های انسانی و تحول تربیتی عمیق در نوجوانان است. به عبارت دیگر، کمتر پژوهشی به این پرسش پاسخ داده است که جنگ و بحران، فراتر از تهدیدها و آسیب‌هایش، چه امکان‌های مثبت و سازنده‌ای برای رشد ابعاد بینشی، گرایشی و رفتاری نوجوان فراهم می‌آورد؟

از این رو، مسئله‌ی اصلی پژوهش حاضر شناخت ظرفیت‌های تربیتی ایده‌های کنشگری نوجوانان در بستر جنگ و بحران است. این مقاله می‌کوشد تا با واکاوی این ظرفیت‌ها در قالب چند نمونه از ایده‌هایی که کاربرد بیشتری دارند، و با اتکاء به مبانی علمی تربیت اسلامی، تصویری روشن از ظرفیت‌های تربیتی نهفته در کنشگری نوجوانان در شرایط جنگ و بحران ارائه دهد.

مطالعه‌ی این ظرفیت‌ها در قالب ایده‌های مشخص کنشگری می‌تواند به مربیان، والدین و برنامه‌ریزان تربیتی کمک کند تا به‌جای مواجهه‌ی منفعلانه یا حداقلی با شرایط جنگ و بحران، از آن به عنوان یکی از ارزشمندترین فرصت‌ها و زمینه‌ها برای رشد نوجوانان و دستیابی به اهداف تربیتی بهره‌برند. بدین ترتیب، مقاله حاضر درصدد است تا با اتکا به مبانی علمی تربیت و با نگاهی فرصت‌محور به بحران، ضمن پر کردن خلأ موجود، زمینه را برای جهت‌دهی آگاهانه‌تر و مؤثرتر مربیان و والدین در این عرصه فراهم آورد.

پیشینه پژوهش

با توجه به بررسی‌های انجام شده، پیشینه عام این پژوهش را می‌توان در محورهای زیر تقسیم بندی کرد:

- پژوهش‌هایی که بر قابلیت‌های نهاد تعلیم و تربیت رسمی در ایجاد بسترهای لازم برای پرورش کنشگری نوجوانان متمرکز شده‌اند، مانند مقاله‌ی «بررسی ظرفیت نظام آموزشی برای پرورش کنشگری تربیتی در نسل نوجوان امروز» (مهران یوسفی داز، آی لربستام، آسیه حیاتی، فرهاد سربازی) و همچنین مقاله‌ی «فراکاوای سیاست‌های آموزشی در پرورش کنشگری

اجتماعی دانش‌آموزان نسل نو» (فاطمه فغفوری، مرگان قاسمی تبار، شیوا هادیان فر، سمیرا سلامت). تمایز مقاله‌ی حاضر با این دسته از پژوهش‌ها آن است که به جای تمرکز بر نظام آموزشی رسمی، بستر غیررسمی و بی‌بدیل جنگ و بحران را موضوع واکاوی قرار داده است. همچنین کنشگری را نه به عنوان هدف اصلی بلکه به عنوان مقدمه‌ای برای رسیدن به اهداف خاص تربیتی در نظر گرفته است.

• برخی آثار نیز به صورت عام و راهبردی به کنشگری نسل جوان در عرصه‌های مختلف اجتماعی پرداخته‌اند، مانند کتاب «راهبرد کنشگری نسل سوم انقلاب» (جمعی از نویسندگان). مقاله‌ی حاضر اما به طور خاص و تخصصی بر تحلیل تربیتی ایده‌های کنشگری در شرایط جنگ و بحران متمرکز است. در واقع این مقاله به دنبال تحقق اهداف تربیتی از دل ایده‌های کنشگری است.

موارد ذکر شده را می‌توان به عنوان پیشینه‌ی عام این پژوهش به حساب آورد. اما در رابطه با مسئله‌ی اصلی این پژوهش، یعنی «تحلیل تربیتی ایده‌های کنشگری نوجوانان در شرایط جنگ و بحران»، تنها یک پژوهش مستقل یافت شد. این پژوهش توسط نگارندگان مقاله‌ی حاضر در ابتدای جنگ تحمیلی آمریکا و رژیم صهیونیستی علیه ایران در اسفند ۱۴۰۴ انجام شده است. حاصل این پژوهش در «کتاب چهارم از مجموعه‌ی کتب راهبردهای محتوایی کنشگری در ایام جنگ تحمیلی» منتشر گردیده است. مقاله‌ی پیش رو، حاصل آن پژوهش را در قالب یک مقاله‌ی تخصصی بازنویسی و ارائه می‌کند که ضمن حفظ ساختار اصلی، با اضافاتی در ایده‌ها و تحلیل‌ها همراه است. از جمله مباحثی که در این مقاله نسبت به پژوهش پیشین، بسط و تفصیل بیشتری یافته، عبارت است از: تعریف و تبیین دقیق برخی از مفاهیم تربیتی مورد استفاده در پژوهش، تحلیل تربیتی عمیق‌تر ایده‌های کنشگری با تکیه بر مبانی نظری، و ارجاع دهی نظام‌مند به منابع علمی معتبر در حوزه تربیت اسلامی. این تلاش‌ها در جهت تحکیم بنیان‌های نظری پژوهش و ارتقای اعتبار علمی یافته‌ها صورت گرفته است.

تبیین مفاهیم

مراد از تربیت در این پژوهش عبارت است از شکوفا کردن و جهت‌دهی استعداد‌های انسانی کودک و نوجوان. استعدادها با دو عامل احتیاج و هدف بارور می‌شوند و شکوفا می‌گردند. (ر.ک:

صفائی حانری، ۱۳۸۶، ص ۳۶ و ۳۷). از این منظر، شرایط بحران، به دلیل برانگیخته شدن نیازهای عمیق و نیز ظهور هدف‌های متعالی، یکی از غنی‌ترین بسترها برای شکوفایی استعداد‌های نهفته در نوجوان است.

تحلیل تربیتی در پژوهش حاضر فرآیندی است که طی آن، قابلیت‌های یک موقعیت یا کنش برای شکوفاسازی و جهت‌دهی به استعداد‌های انسانی نوجوان، شناسایی و تبیین می‌شود. این شناسایی و تبیین از طریق واکاوی مفاهیم تربیتی در سه حوزه بینش، گرایش و رفتار و سپس تطبیق آن مفاهیم بر ایده‌های کنشگری صورت گرفته است. در واقع هر ایده کنشگری بسته به ماهیت و قالب اجرایی خود، می‌تواند محقق‌کننده‌ی برخی از عناصر و مفاهیم تربیتی باشد. برای روشن شدن این منطق، می‌توان مفهوم تربیتی «شخصیت و خودباوری» را مثال زد. بر اساس مبانی تربیتی، هرچه فرد احساس ارزشمندی بیشتری کند، بر شخصیت و خودباوری او افزوده می‌شود. (هادی‌زاده، درودی، ۱۴۰۳، ص ۷۶) حال اگر نوجوان در جریان اجرای یکی از ایده‌های کنشگری - مانند راه‌اندازی یک موبکب، یا تولید محتوای رسانه‌ای - به دلیل دیدن توانمندی خود، احساس ارزشمندی بیشتری کند، در واقع شخصیت و خودباوری در او تقویت شده است. به عبارت دیگر، آن ایده‌ی کنشگری، ظرفیت تحقق این هدف تربیتی را داشته است. این پژوهش در پی شناسایی همین نوع ارتباط میان ایده‌های کنشگری و مفاهیم تربیتی است. ایده‌های کنشگری، مجموعه‌ی طرح‌های عملی و نسبتاً منسجمی هستند که نوجوانان در شرایط بحران، به منظور نقش‌آفرینی اجتماعی، آنها را طراحی یا اجرا می‌کنند. این طرح‌ها زمینه‌ی شکوفایی و جهت‌دهی به استعداد‌های انسانی نوجوان - همچون رشد و تقویت تدبیر، تفکر و تعقل، مسئولیت‌پذیری، شجاعت، خلاقیت، ایثار و از خودگذشتگی - را در بستر جنگ و بحران فراهم می‌سازند.

دو بعد تحلیل تربیتی در ایده‌های کنشگری نوجوان

تحلیل تربیتی ایده‌های کنشگری نوجوان را می‌توان از دو بعد متفاوت مورد بررسی قرار داد:
بعد اول: نوجوان در هر سه مرحله‌ی طراحی، هماهنگی و اجرای ایده‌ها مشارکت فعال دارد.

بعد دوم: نوجوان صرفاً در ایده‌های از پیش طراحی شده شرکت می‌کند و نقشی در مراحل پیشینی آن ندارد.

بدون تردید، در بعد اول که نوجوان در تمام مراحل سه‌گانه حضور دارد، مربی قادر خواهد بود ظرفیت‌های تربیتی بیشتری را در او دنبال کند. چرا که هر یک از این مراحل به طور مستقل، برای شکوفایی استعدادهای انسانی نوجوان بستری فراهم می‌کند. بر این اساس، در ادامه‌ی مقاله ابتدا به تحلیل ظرفیت‌های تربیتی ناظر به بعد اول (مشارکت در مراحل سه‌گانه) پرداخته خواهد شد؛ سپس با ذکر نمونه‌هایی از ایده‌های کنشگری، ظرفیت‌های تربیتی هر یک از این ایده‌ها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

ایده کلان کنشگری فعال نوجوان از طراحی تا هماهنگی تا اجرا

آنچه در این پژوهش تحت عنوان «ایده‌ی کلان کنشگری فعال نوجوان» مورد تحلیل قرار می‌گیرد، ناظر به یک فعالیت جزئی و مشخص نیست؛ بلکه مقصود، فراهم آوردن زمینه و بستری برای کنشگری حداکثری نوجوان در قالب‌ها و اشکال گوناگون است. به عبارت دیگر، این ایده به دنبال فعال‌سازی اصل عاملیت نوجوان در عرصه‌ی اجتماعی و میدانی است، نه صرفاً مشارکت منفعلانه در یک رویداد معین.

از منظر تربیتی، توجه به این نکته مهم است که نوجوان صرفاً مصرف‌کننده‌ی برنامه‌های از پیش تعیین شده نباشد، بلکه خود به عنوان یک فاعل کنشگر، در تمامی مراحل - از ایده‌پردازی و طراحی گرفته تا هماهنگی و اجرا - حضور داشته باشد. بدین ترتیب، مربیان، معلمان و والدین می‌توانند با فراهم ساختن زمینه‌ی این کنشگری حداکثری، از ظرفیت‌های بی‌بديل بحران برای رشد همه‌جانبه‌ی نوجوان و شکوفایی استعدادهای انسانی او بهره ببرند.

هدف غایی در اینجا، همراهی با نوجوان و ظرفیت‌سازی برای اقدام فردی و گروهی اوست؛ به گونه‌ای که او در یک چرخه‌ی کامل از تصمیم‌گیری تا عمل قرار گیرد. چنین فرآیندی، بستری غنی برای تحقق ظرفیت‌های تربیتی مختلف است. در این نگاه، نوجوان از حاشیه به متن می‌آید؛ از یک عنصر تابع و منفعل، به عامل تغییر و نقش‌آفرین بدل می‌شود. و این دقیقاً همان نقطه‌ای است که در شرایط جنگ و بحران - برخلاف شرایط عادی - با شدت و عمق بیشتری قابل دستیابی است. (ر.ک: کتاب چهارم، نقش‌آفرینی، ۱۴۰۴، ص ۲۴)

بر اساس یافته‌های پژوهش، فرآیند کنشگری فعال نوجوان را می‌توان در سه گام متوالی تحلیل کرد: طراحی، هماهنگی و اجرا. آنچه این سه گام را از نظر تربیتی متمایز می‌سازد،

ظرفیت‌های خاص هر یک در شکوفایی استعداد‌های انسانی نوجوان است. در ادامه به تحلیل علمی هر یک از این گام‌ها پرداخته می‌شود.

گام اول: ایده‌پردازی و طراحی

طراحی یک عملیات کنشگری، از جمله غنی‌ترین موقعیت‌ها برای شکوفایی ظرفیت‌های شناختی نوجوان است. این مرحله به مربی امکان می‌دهد تا از نزدیک، فرآیند تفکر، شیوه تحلیل و میزان خلاقیت نوجوان را رصد کرده و زمینه‌های تقویت آن را فراهم آورد. در واقع، طراحی نقطه‌ای است که نوجوان از مصرف‌کنندگی صرف خارج شده و به عرصه تولید اندیشه و برنامه قدم می‌گذارد. نوجوان در فرآیند طراحی، ناگزیر به درک عمیق موقعیت، شناسایی نیازهای واقعی مخاطبین، پیش‌بینی موانع و ارزیابی مسیرهای موجود می‌شود.

این همان فرآیند شناختی تفکر، تحلیل و ارزیابی است که در تربیت شناختی نوجوان نقش محوری دارد. فکر نیروی تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری و تفکر به کارگیری این نیرو برای اندیشیدن و به پاسخ رسیدن است. (ر.ک: صفائی حائری، ۱۳۹۴، ص ۱۱۵) همچنین محدودیت‌های موجود در بحران، نوجوان را به یافتن راه‌های جدید و بدیع وا می‌دارد. این ظرفیت برآمده از دل بحران، برخلاف تمرین‌های انتزاعی در بستر نیاز واقعی شکل می‌گیرد و ماندگارتر است.

برای روشن شدن این ظرفیت‌ها، می‌توان به دو نمونه اشاره کرد: نمونه نخست، تولید یک محتوای رسانه‌ای تبیینی در شرایط جنگ است. اگر نوجوان در مرحله طراحی محتوا درگیر شود، مسیری فراتر از تولید محصول را طی می‌کند. او درباره نیازهای اطلاعاتی مخاطبان می‌اندیشد. موضوع، زاویه ورود به مسئله و پیام اصلی را خودش طراحی می‌کند. در این فرآیند نوجوان مراحل از تفکر، تحلیل، ارزیابی و خلاقیت را پشت سر می‌گذارد. دستاورد این فرآیند شناختی، از خود محصول رسانه‌ای تولید شده ارزشمندتر و ماندگارتر است. نمونه دوم، اموری به ظاهر ساده مانند فضاسازی یا برپایی یک موکب است. اگر نوجوان در لایه طراحی و محتوا مشارکت داشته باشد - مثلاً خودش تصمیم بگیرد که چه پیام‌هایی با چه زبانی و در چه قالب‌هایی ارائه شود - آنگاه حتی این فعالیت ساده هم به کارگاهی تربیتی برای رشد خلاقیت و تحلیل‌گری او تبدیل می‌شود.

گام دوم: هماهنگی جمعی

در مرحله‌ی هماهنگی یک تیم یا گروه، ظرفیت‌های تربیتی متنوعی پدیدار می‌شود. مجموعه‌ای از ظرفیت‌ها که در یک تعامل اجتماعی با افراد خود را نشان می‌دهد. یکی از مهم‌ترین این ظرفیت‌ها، صبوری در برابر نظرات متفاوت به عنوان یکی از مولفه‌های مهم تربیت اجتماعی است. نوجوان در فرآیند هماهنگی، ناگزیر با دیدگاه‌هایی روبه‌رو می‌شود که با نظر او همسو نیست. تحمل این تفاوت‌ها و مدارا با آنها، ظرفیتی است که در بستر تعاملات واقعی شکل می‌گیرد. از منظر تربیتی، صبوری در برابر اختلاف نظر، نه به معنای پذیرش بی‌چون‌وچرای هر دیدگاهی، بلکه به معنای توانایی شنیدن، ارزیابی و پاسخ دادن محترمانه است.

ظرفیت دیگر، مهارت بیان قانع‌کننده است. مهارت بیان قانع‌کننده به معنای توانایی انتقال منطقی و مستند دیدگاه‌ها به دیگران است. نوجوان در مرحله هماهنگی، برای آنکه نظرش پذیرفته شود و گروه به سمت جمع‌بندی حرکت کند، ناگزیر از تمرین این مهارت است. از منظر تحلیل تربیتی، آنچه در اینجا اهمیت دارد، گذار از ابراز نظر صرف به استدلال‌آوری و اقناع است. نوجوان می‌آموزد که برای تأثیرگذاری بر دیگران، صرفاً داشتن حرف کافی نیست؛ بلکه باید دلایل خود را به شیوه‌ای منطقی و متناسب با فهم مخاطب ارائه دهد.

از ظرفیت‌های تربیتی دیگر این مرحله توان همراه‌سازی فکری و عاطفی اعضای گروه می‌باشد. این ظرفیت از آن جهت اهمیت دارد که نشان می‌دهد نوجوان صرفاً به اقناع شناختی دیگران اکتفا نمی‌کند، بلکه به بعد عاطفی و انگیزشی گروه نیز توجه دارد. این بعد به نوجوان می‌آموزد که چگونه فضای شناختی را به فضای احساسی و گرایشی گره بزند؛ چرا که تصمیمات عقلانی، اگر با پذیرش عاطفی همراه نباشند، به اجرای مؤثر و پایدار منجر نمی‌شوند. (صفائی حاتری، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶)

تحقق عمیق و پایدار ظرفیت‌های تربیتی در مرحله هماهنگی، مستلزم حضور مربی آگاه و دغدغه‌مند در کنار نوجوانان است. نقش او در فرآیند هماهنگی، نه جهت‌دهی مستقیم یا تصمیم‌گیری به جای نوجوانان، بلکه فراهم‌آوردن بستری است که نوجوانان بتوانند در آن مهارت‌های تعاملی خود را آزادانه تمرین کنند و از اشتباهات خود بیاموزند. از منظر تحلیل تربیتی، یکی از مهم‌ترین کارکردهای مربی در این مرحله، شناسایی غیرمستقیم روحیات و نقاط ضعف و قوت نوجوانان است. این شناسایی که در دل تعاملات واقعی و میدانی حاصل می‌شود، سرمایه‌ای بزرگ برای پیشبرد امر تربیت در ادامه‌ی مسیر خواهد بود. (همان، ص ۵۴)

گام سوم: اجرا و عملیات

در گام اجرا و عملیات، مجموعه‌ای از اهداف تربیتی به صورت هم‌زمان قابلیت تحقق دارند که از مهمترین آن‌ها می‌توان به شخصیت‌دهی، تفکرزایی، تقویت روحیه کار جمعی و تیمی، افزایش خلاقیت، مسئولیت‌پذیری و دوری از راحت‌طلبی اشاره کرد. در این میان، مفهوم «شخصیت‌دهی» نیازمند دقت نظر بیشتری است. مراد از شخصیت در این پژوهش، نه صفت‌های پایدار روان‌شناختی در معنای رایج آن، بلکه احساس ارزشمندی و توانمندی خود یا به عبارت خلاصه‌تر «خودباوری» است. (هادی‌زاده، درودی، ۱۴۰۳، ص ۷۶) در ادبیات روان‌شناسی، مفهوم نزدیک به این مفهوم، اعتمادبه‌نفس (Self-confidence) است که به باور فرد نسبت به توانایی‌های خود در مواجهه با چالش‌ها اشاره دارد.

فردی که ارزشمندی خود را درک می‌کند، سرمایه وجودی خویش را صرف امور کم‌ارزش‌تر از سطح خود نخواهد کرد. از منظر تربیتی یکی از راهکارهای اساسی برای مصونیت نوجوان از بسیاری از انحرافات رشد شخصیت و خودباوری در اوست. در این گام نوجوان با انجام کارهای اجرایی و دیدن توانمندی‌های خود، احساس ارزشمندی بیشتری کرده، شخصیت و خودباوری در او تقویت می‌شود. (همان، ۱۴۰۳، ص ۷۶)

هنگامی که نوجوان در میدان عمل، وظیفه‌ای را به سرانجام می‌رساند، مانعی را از پیش رو برمی‌دارد، یا مشکلی را حل می‌کند، شواهد عینی توانمندی خود را مشاهده می‌کند. این شواهد، برخلاف تعریف‌های کلامی که تأثیر موقتی و سطحی دارند، باور درونی نسبت به توانایی‌های خویش را شکل می‌دهند یا تقویت می‌کنند. برای نمونه، نوجوانی که در برپایی یک موبک، مسئولیت‌پذیری از جمعیت را بر عهده گرفته و با موفقیت از پس آن برآمده است، دیگران را می‌بیند که به او اعتماد کرده‌اند و وظیفه‌ای حساس به او سپرده‌اند. او خود را می‌بیند که توانسته در شرایط پرفشار و شلوغ، کار را پیش ببرد. این تجربه، پیامی درونی به همراه دارد: «من توانستم. من ارزشمندم. دیگران می‌توانند روی من حساب کنند.» چنین پیامی، بسیار فراتر از هر تعریف لفظی، به تقویت شخصیت و خودباوری او منجر می‌شود.

از سوی دیگر، گام اجرا موقعیتی برای مواجهه با شکست‌های جزئی و یادگیری از آن‌هاست. نوجوان در میدان عمل ممکن است گاهی دچار اشتباه شود یا در انجام وظیفه‌ای ناکام بماند. آنچه در اینجا از نظر تربیتی حائز اهمیت است، نحوه مواجهه با این شکست‌هاست. اگر مربی

فضایی فراهم آورد که در آن خطا به عنوان بخشی از فرآیند یادگیری تلقی شود، نوجوان می‌آموزد که ارزشمندی او وابسته به موفقیت مطلق نیست و اشتباه، هویت او را تخریب نمی‌کند. این درک نیز خود بخشی از شخصیت سالم و متعادل است.

نکته ظریف تربیتی در این مراحل سه گانه، توجه به اصل «تناسب» است. انتظار مربی از هر نوجوان باید با توجه به تفاوت‌های فردی، توانایی‌های واقعی و سابقه او تنظیم شود. انتظار فراتر از ظرفیت، نه تنها به رشد نمی‌انجامد، بلکه ممکن است به احساس شکست و عقب‌نشینی بیانجامد. انتظار کمتر از استعداد نیز به رکود و عدم شکوفایی منجر می‌شود. نقطه مطلوب، در منطقه‌ای قرار دارد که نوجوان احساس چالش کند اما از توانایی مواجهه با آن برخوردار باشد. این همان نقطه‌ای است که در آن، تلاش به رشد می‌انجامد و موفقیت به خودباوری می‌افزاید. (ر.ک: خسرو باقری، ۱۳۷۴، ص ۱۸۴ و ۲۲۲) نکته قابل توجه دیگر آن است نوجوانان در شرایط بحران، بیش از هر زمان دیگری به الگوهای زنده و ملموس نیاز دارند. مربی و والدینی که خود در عرصه کنشگری حضور فعال دارند، تأثیر تربیتی بسیار عمیق‌تری بر نوجوان می‌گذارند. (صفائی حائری، ۱۳۸۶، ص ۱۰)

تحلیل تربیتی ۸ ایده منتخب کنشگری نوجوانان در بستر شرایط جنگ و بحران

در این مرحله، به بررسی ۸ ایده‌ی منتخب از کنشگری نوجوانان در بستر جنگ و بحران پرداخته شده است. منطق انتخاب این ایده‌ها بر پایه‌ی سه معیار استوار است. نخست، کاربرد بیشتر و در دسترس بودن است. ایده‌هایی که در شرایط جنگ و بحران، به دلیل سادگی، کم‌هزینه‌بودن یا هماهنگی با ساختارهای موجود، قابلیت اجرای گسترده‌تری دارند. دوم، تنوع ظرفیت‌های تربیتی است. ایده‌هایی که به طور همزمان قادر به فعال‌سازی ظرفیت‌های تربیتی متعدد و متنوع در نوجوان هستند. وسوم، قابلیت تفکیک سطوح مشارکت می‌باشد. ایده‌هایی که امکان مشارکت نوجوان را هم در سطح حداقلی (حضور صرف) و هم در سطح حداکثری (درگیری در مراحل طراحی، هماهنگی و اجرا) فراهم می‌آورند.

بر این اساس، هشت ایده‌ی منتخب این پژوهش عبارت‌اند از: شرکت در تجمعات و مراسمات، راه‌اندازی ایستگاه‌های صلواتی و موب‌ها، شرکت در دعا‌های جمعی و توسلات معنوی، مسابقات و پویش‌ها، گفتگوهای آزاد نوجوانانه، کتابخوانی با موضوعات مرتبط با جنگ، شرکت فعال در گروه‌های جهادی و فعالیت‌های مرتبط با جنگ در فضای مجازی.

بررسی هر ایده در این پژوهش، در دو گام دنبال می‌شود. گام نخست، به معرفی قالب‌های اجرایی ایده اختصاص دارد که انواع، اشکال و شیوه‌های قابل تحقق برای اجرای آن ایده را شامل می‌شود. گام دوم، به تحلیل تربیتی ایده می‌پردازد که در بردارنده تبیین ظرفیت‌های تربیتی نهفته در خود ایده (در حالت حداقلی و بدون مشارکت نوجوان در مراحل طراحی و هماهنگی) است. شایان ذکر است که ظرفیت‌های تربیتی مضاعف ناشی از مشارکت نوجوان در مراحل طراحی، هماهنگی و اجرا هر ایده پیش از این در بخش «ایده کلان کنشگری فعال نوجوان» به صورت مبسوط تبیین شده است. بنابراین، در تحلیل هر یک از هشت ایده، از تکرار مجدد آن ظرفیت‌ها خودداری می‌گردد. با این حال، این نکته قابل تأکید است که میان افزایش سطح مشارکت نوجوان و تنوع ظرفیت‌های تربیتی بالفعل شده رابطه مستقیم وجود دارد؛ بدین معنا که هر چه نوجوان در مراحل طراحی، هماهنگی و اجرا حضور بیشتری داشته باشد، طیف گسترده‌تری از ظرفیت‌های تربیتی در او فعال می‌گردد و عمق تحقق آنها نیز افزایش می‌یابد.

۱. تحلیل تربیتی ایده شرکت در تجمعات، مراسمات و مجالس

حضور نوجوان در تجمعات سیاسی و مراسمات مرتبط با شهدا (اعم از تشییع جنازه، مراسم ختم و بزرگداشت)، یکی از موقعیت‌های میدانی برای تحقق اهداف تربیتی در ساحت‌های سه‌گانه بینشی، گرایشی و رفتاری به شمار می‌آید. این ایده، نوجوان را در معرض تجارب مستقیمی قرار می‌دهد که در شرایط عادی و در محیط‌های آموزشی رسمی، به سختی قابل بازتولید هستند.

مواجهه مستقیم با پیکر مطهر شهید و حضور در فضایی که مرگ نه به عنوان پایان، بلکه به مثابه آغاز حیاتی دیگر معنا می‌شود، «باور به امور غیبی» را در نوجوان عینی و ملموس می‌گرداند. این تجربه، درک این معنا را ممکن می‌سازد که دل‌بستگی افراطی به جهان مادی و وابستگی به لذت‌های زودگذر آن، با ارزش‌هایی چون «ایثار و شهادت» ناسازگار است.

مراسمات شهدا همچنین بستری برای «مواجهه عینی با الگوهای ایثار و شجاعت» فراهم می‌آورد. این مواجهه، زمینه را برای «ایجاد علاقه و انس با خوبان عالم» فراهم می‌کند. افزون بر این، حضور در چنین فضاهایی، «حس مسئولیت» را در نوجوان برمی‌انگیزد. مواجهه با کسانی که جان خود را در راه هدفی متعالی فدا کرده‌اند، این پرسش را ایجاد می‌کند که «من در قبال این فداکاری چه وظیفه‌ای دارم؟» این پرسش، نقطه آغاز کنش مسئولانه است. حضور در تجمعات

سیاسی نیز، «ظرفیت درک ماهیت استکبار و نظام سلطه» را در نوجوان تقویت می‌کند. این درک، زمینه‌ساز شکل‌گیری جهت‌گیری عاطفی «بغض نسبت به دشمنان» می‌گردد.

۲. تحلیل تربیتی ایده‌ی راه‌اندازی ایستگاه‌های صلواتی و موکب‌ها

ایستگاه‌های صلواتی و موکب‌ها از جمله بسترهای بسیار حاصلخیز برای پیگیری اهداف تربیتی هستند. قالب‌های متنوع و فراوانی در این عرصه قابل اجراست که هر یک زمینه‌ساز تحقق اهداف مختلف تربیتی می‌باشد. مهم‌ترین این قالب‌ها در جدول ذیل قابل مشاهده است:

دسته	قالب‌های اجرایی
فضاسازی بصری	پخش کلیپ، دیوارنوشته‌ها، نمایشگاه محتوایی، پخش پوستر و شابلون‌زنی
فضاسازی شنیداری	راه‌اندازی رادیوی ایستگاه، شعار دادن پشت بلندگو، پخش مداحی و صوت‌های حماسی
فعالیت‌های هنری	طراحی و اجرای تئاتر و سرود
پشتیبانی ایستگاه	پذیرایی، پشتیبانی فرهنگی، فراهم کردن اسکان کوتاه‌مدت، جمع‌آوری کمک‌های مالی

جدول شماره ۱ - قالب‌های اجرایی ایده موکب

صرف حضور نوجوان در موکب‌ها و ایستگاه‌های صلواتی و انجام فعالیت‌های از پیش تعیین شده، ظرفیت‌های تربیتی متنوعی را پدیدار می‌کند. یکی از این ظرفیت‌ها، «افزایش حس همبستگی و همدلی با مردم» است. نوجوان در موکب، خود را در کنار افرادی می‌بیند که برای هدفی مشترک گرد هم آمده‌اند. خانواده‌هایی که برای حمایت از رزمندگان گام برداشته‌اند و مردمی که با اشتیاق خدمت می‌کنند. این تجربه مستقیم، مرزهای بین افراد را کمرنگ کرده و همدلی را در بین آنها ترویج می‌کند.

آشنایی با فضای جهادی و کار میدانی، دومین ظرفیت این ایده است. فضای جهادی، فضایی است که در آن سختی‌ها پذیرفته می‌شوند، راحت‌طلبی جایگاهی ندارد و کار بدون چشم‌داشت انجام می‌پذیرد. نوجوان در موکب می‌بیند که چگونه افراد با امکانات محدود، خدماتی گسترده ارائه می‌دهند. این مشاهده مستقیم، می‌تواند مقدمه‌ای برای شکل‌گیری این روحیه در نوجوان باشد.

ایجاد انس با فضای معنوی و مذهبی، سومین ظرفیت این ایده است. موکب‌ها و ایستگاه‌های صلواتی، معمولاً با رنگ و بوی معنوی و مذهبی عجین شده‌اند. نوای مداحی،

پرچم‌های متبرک، پوشش‌های معنوی و اهدای نذورات، همگی فضایی را می‌سازند که معنویت در آن به سادگی درک می‌شود. نوجوان در این فضا، بدون آموزش مستقیم و نصیحت‌های لفظی، با معنویت انس می‌گیرد. این انس، نه از سر اجبار یا تکلیف، بلکه از سر لذت و کشش درونی شکل می‌گیرد و به همین دلیل ماندگارتر است.

۳. تحلیل تربیتی ایده‌ی شرکت در دعا‌های جمعی و توسلات معنوی

ایده‌ی توسل به معنویات و ادعیه در شرایط جنگ و بحران، یکی از ظرفیت‌های ارزشمند برای پاسخ به دغدغه‌ی رشد اعتقادی و عبادی نوجوانان است. تربیت اعتقادی و عبادی، ساحت‌های مهمی است که فقه اسلامی در شمار وظایف والدین برشمرده است. (ر.ک: اعرافی، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۳۳۵) این ایده، به شرط استفاده‌ی بجا و به موقع، می‌تواند بخشی از این دغدغه را پوشش دهد. قالب‌های مختلفی برای اجرای این ایده قابل تصور است. برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: همراه کردن نوجوانان در مجالس عمومی دعا و توسل که برای تقویت جبهه‌ی حق برگزار می‌شود، برگزاری مراسمات خانگی دعا و توسل با محوریت نوجوانان، نذر کردن خانوادگی برای پیروزی جبهه‌ی حق، جمع‌آوری صدقه (در خانه، جمع فامیل، محله و مدرسه) برای سلامتی رزمندگان، زیارت جمعی به نیت پیروزی جبهه‌ی حق، برگزاری جلسات خانگی خوانش ادعیه‌ی مرتبط با جنگ و مقاومت (همچون دعای توسل، حدیث کساء، دعای چهاردهم صحیفه سجادیه و دعای امام سجاد علیه السلام برای مرزبانان) حضور نوجوان در این برنامه‌های معنوی و مشارکت در دعا‌های جمعی، در بردارنده‌ی ظرفیت‌های تربیتی متنوعی است از جمله: تقویت باور به امدادهای غیبی از طریق درک تأثیر دعا در سرنوشت فردی و جمعی، آشنایی و انس با بخشی از منابع دینی چون سوره‌ی فتح و آیات نصرت و پیروزی، ایجاد علاقه به معنویات و ادعیه، تقویت حس تعلق به جبهه‌ی حق، افزایش انس با اهل بیت علیهم السلام و توسل به ایشان، تمرین حضور در محافل معنوی و یادگیری ادعیه و اذکار.

۴. تحلیل تربیتی ایده‌ی مسابقات و پوشش‌ها

مسابقات و پوشش‌ها از جمله ظرفیت‌های مؤثر برای تحقق اهداف مختلف تربیتی در شرایط جنگ و بحران هستند. کانون‌های فرهنگی، مدارس، معلمان و حتی والدین برای جمع فامیلی می‌توانند این مسابقات و پوشش‌ها را با در نظر داشتن اهداف تربیتی مورد نظر برگزار کنند. از

جمله قالب‌های قابل تعریف برای این مسابقات و پویش‌ها عبارت‌اند از: عکاسی از تجمعات مردمی و رویدادهای مرتبط با جنگ، ساخت کلیپ و فیلم کوتاه مرتبط با ایام بحران و مقاومت، نقاشی و رنگ‌آمیزی برای کودکان با موضوعات جهادی و مقاومت، دل‌نوشته و نامه به رهبری، شهدا یا رزمندگان، مستندسازی کنشگری نوجوان در این ایام و ارسال عکس و فیلم از فعالیت خود، متن‌نوشته ناظر به روایت میدان و ثبت خاطرات، تبیین‌گری و پاسخ به شبهات نوجوانان و ارسال مستندی از این فعالیت‌ها.

از آنجا که برخی از قالب‌های کنشگری خود به تنهایی دارای مراحل طراحی، هماهنگی و اجرا هستند، مجموع ظرفیت‌های تربیتی ناشی از مشارکت در این مراحل را می‌توان به صورت یکپارچه مورد اشاره قرار داد. برای نمونه، ساخت یک کلیپ تبیینی، نوجوان را به طور کامل در مراحل طراحی، هماهنگی و اجرا درگیر می‌کند. چنین فرآیندی، مجموعه‌ی ظرفیت‌های تربیتی را فعال می‌سازد که از جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: بالا بردن بینش سیاسی نوجوان از طریق انتخاب موضوع و تحلیل رویدادها و هدف‌گذاری پیام، بالا رفتن قدرت تجزیه و تحلیل و تفکر در مواجهه با مسائل پیچیده‌ی میدان، افزایش خلاقیت و نوآوری در انتخاب فرم و محتوا و شیوه‌ی بیان، بالا رفتن شخصیت و خود باوری در نتیجه‌ی ارائه‌ی اثری ملموس و تأثیرگذار، دوری از راحت‌طلبی به دلیل مواجهه با چالش‌های عملی تولید محتوا، افزایش حس مسئولیت نسبت به دیگران از طریق انتقال پیام و روشنگری برای مخاطبان، افزایش قدرت استدلال و اقناع دیگران در فرآیند تولید محتوایی که دیگران را متقاعد کند.

مربی توانمند می‌تواند با به کارگیری عامل رقابت در این ایده، اهداف تربیتی ذیل این ایده را دنبال کند. از منظر تربیتی رقابت مطلوب نه رقابت تخریبی و حسادت‌آمیز، بلکه رقابتی است که انگیزه حرکت و تلاش را افزایش می‌دهد. مسابقات و پویش‌ها، می‌توانند نوجوان را به سمت یک رقابت سازنده سوق دهند. (ر.ک: صفائی، حائری، ۱۳۸۶، ص ۵۷)

۵. تحلیل تربیتی ایده‌ی گفتگوهای آزاد نوجوانانه

گفتگوهای آزاد نوجوانانه، یکی از بسترهای مؤثر برای کنشگری فکری و فرهنگی نوجوانان در شرایط جنگ و بحران به شمار می‌روند. این ایده می‌تواند در قالب‌های گوناگونی اجرا شود. برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: برگزاری جلسات گفت‌وگوی آزاد میان نوجوانان با موضوعات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مرتبط با جنگ و بحران، تشکیل حلقه‌های مناظره و

بحث پیرامون شبهات و سؤالات ذهنی نوجوانان، برگزاری نشست‌های پرسش و پاسخ با حضور مربیان و کارشناسان، راه‌اندازی تریبون‌های مجازی در فضای پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی، برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی در مدرسه، مسجد یا مراکز فرهنگی، تولید محتوای گفت‌وگو محور (پادکست، ویدئوکست) با مشارکت نوجوانان.

صرف حضور و مشارکت نوجوانان در گفتگوهای آزاد ظرفیت‌های تربیتی متنوعی را ایجاد می‌کند. تقویت بینش سیاسی، از مهمترین ظرفیتهای تربیتی این ایده در راستای تحقق اهداف تربیت سیاسی نوجوان است. (ر.ک: نظام تربیتی بسیجیان، ۱۳۹۱، ص ۱۳۵) در جریان گفتگو، نوجوان ناگزیر از مواجهه با دیدگاه‌ها و تحلیل‌های متفاوت از یک رویداد یا مسئله است. این مواجهه، او را از سطحی‌نگری و قضاوت‌های شتابزده بازمی‌دارد و به تدریج درک چندلایه‌ای از مسائل سیاسی در او شکل می‌گیرد. او می‌آموزد که رویدادهای جنگی و سیاسی، ابعاد پنهان و پیدا، علل و پیامدهای متعدد، و روایت‌های متناقضی دارند. این درک، خروج از ساده‌انگاری و ورود به فهم عمیق‌تر از مناسبات قدرت و جبهه‌بندی‌های حق و باطل است.

ظرفیت دیگر این ایده حل شبهات و گره‌های ذهنی نوجوان است. فضای گفتگوی آزادانه این فرصت را فراهم می‌کند که شبهات از حاشیه ذهن به متن بحث کشانده شوند. نوجوان مشاهده می‌کند که برخی از شبهات، پاسخ‌هایی دارند که دیگران ارائه می‌دهند و برخی دیگر، از طریق بحث و بررسی جمعی قابل حل هستند. این فرآیند جمعی و تعاملی، به تدریج گره‌های ذهنی را می‌گشاید و نوجوان را به پاسخی می‌رساند که تحمیل نشده، بلکه در فرآیند جستجو و گفتگو به آن دست یافته است. چنین پاسخی، برخلاف پاسخ‌های شنیده شده و تقلیدی، ماندگارتر و تأثیرگذارتر است.

۶. تحلیل تربیتی ایده کتاب‌خوانی با موضوعات مرتبط با جنگ

ایده کتاب‌خوانی با موضوعات مرتبط با جنگ می‌تواند در قالب‌های گوناگونی اجرا شود. برخی از این قالبها عبارتند از: برگزاری حلقه‌های مطالعاتی نوجوانان با محوریت کتاب‌های دفاع مقدس و مقاومت، طراحی پویش‌های کتاب‌خوانی گروهی در مدرسه، مسجد یا کانون، نقد و بررسی کتاب در جمع دوستان و همسالان، تولید پوستر یا کلیپ معرفی کتاب و اشتراک‌گذاری آن در فضای مجازی، یادداشت‌برداری از قسمت‌های جذاب کتاب‌های خوانده شده و اشتراک‌گذاری آن، برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی با جایزه برای ایجاد انگیزه در نوجوانان.

ایده کتابخوانی از جمله ایده‌های بسیار پرطرفیت به شمار می‌رود. بسته به هدف تربیتی که مری قصد دارد در نوجوان محقق سازد، می‌توان کتاب مناسب را در یکی از قالب‌های یادشده انتخاب و به نوجوان عرضه کرد. خواندن کتاب با موضوعات مرتبط با جنگ و شرکت در برنامه‌های از پیش تعیین شده کتابخوانی، ظرفیت‌های تربیتی متنوعی را به همراه دارد که برخی از مهمترین آنها عبارت‌اند از: تقویت ایمان به غیب، تقویت شجاعت، تقویت هویت ملی و وطن دوستی، معرفی الگوهای مناسب و شاخص، تقویت روحیه ظلم‌ستیزی و استکبارستیزی، تقویت محبت و دوستی نسبت به خوبان و بغض نسبت به دشمنان، تشویق به همبستگی و اتحاد ملی، آشنایی با مفاهیم عمیق دینی همچون شهادت، جهاد، ایثار، از خودگذشتگی و اخلاص، تقویت امید و خوش‌بینی به آینده، آشنایی با جنایات دشمنان برای روشننگری تاریخی. مریبان برای انتخاب کتاب مناسب در این حوزه می‌توانند از منابع تخصصی بهره ببرند. از جمله‌ی این منابع، کتاب «رمانتیک» (تألیف مرتضی رجائی، ۱۳۹۸) است. این کتاب ۱۳۰ عنوان از جذاب‌ترین رمان‌ها و کتاب‌های داستانی دارای پیام تربیتی برای نوجوانان را معرفی کرده است. برای نمونه، یکی از کتاب‌های مناسب نوجوانان با موضوع جنگ که در این کتاب معرفی شده، کتاب داستانی «اصیل‌آباد» است. پیام اصلی این کتاب، خودباوری، اعتمادبه‌نفس و فریب نخوردن از ظواهر به عنوان ضامن هویت هر ملت معرفی شده است. همچنین در بهره‌های تربیتی آن به پرورش روحیه‌ی فداکاری و از خودگذشتگی و آگاهی‌بخشی درباره‌ی پیامدهای منفی ظاهر‌بینی و خودباختگی اشاره شده است (ر.ک: رمانتیک، مرتضی رجائی، ۱۳۹۸، ص ۳۳-۳۲) منبع تخصصی دیگر در این زمینه، کانال باور در پیام‌رسان ایتا به آدرس https://eitaa.com/bavar_tarbiat می‌باشد که علاوه بر معرفی کتاب‌های مناسب به بیان آثار تربیتی آنها نیز پرداخته است.

۷. تحلیل تربیتی ایده شرکت فعال در گروه‌های جهادی

ایده شرکت فعال در گروه‌های جهادی می‌تواند در قالب‌های گوناگونی اجرا شود. قالب‌هایی مانند: گروه‌های جهادی اقتصادی و معیشتی (تهیه بسته‌های معیشتی و توزیع آنها میان نیازمندان)، گروه‌های جهادی سازندگی (رسیدگی به خانه‌های تخریب شده و...)، گروه‌های جهادی گشت و بازرسی، گروه‌های جهادی بهداشت و درمان (همکاری با مجموعه‌هایی مانند هلال احمر)، گروه‌های جهادی فرهنگی و آموزشی (شرکت در جهاد تبیین برای همسالان خود و...).

صرف حضور و مشارکت نوجوان در گروه‌های جهادی و انجام فعالیت‌های از پیش تعیین شده، ظرفیت‌های تربیتی متنوعی را به همراه دارد. ظرفیتهایی مانند: شخصیت دهی و افزایش خودباوری از طریق ایفای نقش در گروه‌های جهادی، دوری از راحت‌طلبی به خاطر مواجهه با سختی‌ها و کارهای میدانی، تقویت روحیه ایثار و همدردی و مساوات از طریق خدمات‌رسانی به دیگران، تقویت روحیه شجاعت در مواجهه با موقعیت‌های خاص مثل ایست و بازرسی، تقویت خلاقیت به خاطر یافتن ابتکارات جدید در محدودیت‌ها، تقویت صبر و استقامت در مواجهه با سختی‌ها، خستگی‌ها و گاه ناکامی‌ها و ...

۸. تحلیل تربیتی ایده فعالیت‌های مرتبط با جنگ در فضای مجازی

فعالیت‌های مرتبط با جنگ در فضای مجازی می‌تواند در قالب‌های گوناگونی اجرا شود. برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: ساخت کلیپ، پادکست و تصاویر محتوایی با موضوعات مرتبط با جنگ، مقاومت و روشنگری، گفتگوی مجازی با همسالان و مخاطبانی که نوجوان قدرت تأثیرگذاری روی آن‌ها دارد (مانند دوستان، فامیل، همکلاسی‌ها)، تأسیس کانال در پیام‌رسان‌ها و انتشار مطالب تبیینی و مفید برای همسالان و مخاطبان هدف، شرکت در پویش‌هایی که در فضای مجازی برگزار می‌شود، تولید و انتشار اینفوگرافیک، موشن‌گرافی و استوری‌های آگاهی‌بخش، مشارکت در بحث‌های گروهی و پاسخ به شبهات مطرح شده در شبکه‌های اجتماعی.

صرف حضور و فعالیت نوجوان در فضای مجازی با موضوعات مرتبط با جنگ ظرفیت‌های تربیتی متنوعی را به همراه خواهد داشت. از میان این ظرفیت‌ها، تقویت حریت (آزادگی و پذیرش حق) از طریق حفظ استقلال فکری در برابر جریان‌های رسانه‌ای معاند از ظرفیت‌های ویژه این ایده می‌تواند باشد. حریت به معنای «آزادی در اندیشه و استقلال در تصمیم‌گیری» است؛ وضعیتی که در آن انسان از قیود پیش‌ساخته، پیش‌داوری‌ها، اوهام، خرافات و نیز از شخصیت‌زدگی و خودباختگی در برابر دیگران رهایی یافته است. (ر.ک: صفائی حائری، ۱۳۹۴، ص ۳۳ و هادی‌زاده، درودی، ۱۴۰۳، ص ۷۷) در فضای مجازی، برخلاف محیط‌های آموزشی رسمی که معمولاً یک روایت غالب ارائه می‌شود، نوجوان با جریان‌های متعدد و گاه متناقض مواجه است. دشمن، با روایت‌های جذاب اما فریبنده، به دنبال القای شبهات و تضعیف باورهای نوجوان است. در چنین فضایی، نوجوانی که صرفاً مصرف‌کننده

محتواست، به راحتی اسیر القائنات می‌شود. اما نوجوانی که در جایگاه کنشگر و تولیدکننده محتوا قرار می‌گیرد، برای اینکه بتواند پاسخی مستدل به شبهات بدهد و دیگران را قانع کند، ناگزیر از تحقیق، مطالعه، مقایسه روایت‌ها و اتخاذ موضعی مستقل است. این فرآیند، دقیقاً همان مسیری است که برای رسیدن به حریت و استقلال رای باید طی شود یعنی عبور از شبهه به یقین از طریق تفکر و جستجو.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد که جنگ و بحران، علیرغم تمام تلخی‌ها و آسیب‌هایش، نه یک مانع بر سر راه تربیت، بلکه یکی از عمیق‌ترین و پربارترین بسترها برای رشد و شکوفایی استعداد‌های انسانی نوجوانان است. شرط بهره‌مندی از این فرصت، خروج از نگاه صرفاً آسیب‌محور و اتخاذ رویکردی فرصت‌محور به بحران است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ظرفیت‌های تربیتی متنوعی با توجه به سطوح مشارکت نوجوانان در ایده‌های کنشگری فعال می‌شوند. در دو جدول ذیل، ظرفیت‌های تربیتی یادشده به صورت خلاصه و بر اساس سطوح مشارکت و نیز متناسب با هر یک از ایده‌های کنشگری دسته‌بندی و ارائه شده است.

ظرفیت‌های تربیتی	سطح مشارکت
تقویت قدرت تفکر، تحلیل و ارزیابی افزایش خلاقیت و نوآوری	ایده‌پردازی و طراحی
صبوری در برابر نظرات متفاوت مهارت بیان قانع‌کننده توان همراه‌سازی فکری و عاطفی اعضای گروه	هماهنگی جمعی
شخصیت‌دهی تفکرزایی تقویت روحیه کار جمعی افزایش خلاقیت مسئولیت‌پذیری و دوری از راحت‌طلبی	اجرا و عملیات

جدول شماره ۲- ظرفیت‌های تربیتی ایده کلان کنشگری فعال نوجوان

ظرفیت‌های تربیتی	نام ایده
باور به امور غیبی آشنایی با ارزش‌های چون ایثار و شهادت مواجهه عینی با الگوهای ایثار و شجاعت ایجاد علاقه و انس با خوبان عالم و بغض نسبت به دشمنان	شرکت در تجمعات

افزایش حس مسئولیت نسبت به جبهه حق ظرفیت درک ماهیت استکبار و نظام سلطه	
افزایش حس همبستگی و همدلی با مردم و رزمندگان آشنایی با فضای جهادی و کار میدانی ایجاد انس با فضای معنوی و مذهبی	راه اندازی موبک
تقویت باور به امدادهای غیبی آشنایی و انس با بخشی از منابع دینی ایجاد علاقه به معنویات و ادعیه و تمرین حضور در محافل معنوی تقویت حس تعلق به جبهه‌ی حق افزایش انس با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> و توسل به ایشان	شرکت در دعا‌های جمعی
با توجه به نوع مسابقه و پویش می‌توان ظرفیت‌های متنوعی را دنبال کرد.	مسابقات و پویش‌ها
تقویت بینش سیاسی حل شبهات و گره‌های ذهنی نوجوان	گفتگوهای آزاد نوجوانانه
با توجه به موضوع کتاب می‌توان ظرفیت‌های متنوعی را دنبال کرد از جمله: تقویت ایمان به غیب تقویت شجاعت تقویت هویت ملی و وطن دوستی، معرفی الگوهای مناسب و شاخص تقویت روحیه ظلم‌ستیزی و استکبارستیزی تشویق به همبستگی و اتحاد ملی تقویت امید و خوش‌بینی به آینده آشنایی با جنایات دشمنان برای روشنگری تاریخی	کتاب خوانی
با توجه به نوع فعالیت جهادی می‌توان ظرفیت‌های متنوعی را دنبال کرد از جمله: تقویت روحیه ایثار و همدردی و مساوات از طریق خدمات‌رسانی به دیگران تقویت روحیه شجاعت در مواجهه با موقعیت‌های خاص مثل ایست و بازرسی تقویت صبر و استقامت در مواجهه با سختی‌ها، خستگی‌ها و گاه ناکامی‌ها	شرکت در گروه‌های جهادی (با توجه به نوع فعالیت)
تقویت حریت (آزادگی و پذیرش حق) از طریق حفظ استقلال فکری در برابر جریان‌های رسانه‌ای معاند	فعالیت در فضای مجازی

جدول شماره ۳- ظرفیت‌های تربیتی ایده‌های ۸ گانه بدون مشارکت در مراحل سه‌گانه

این یافته‌ها می‌تواند نقشه راهی برای مربیان، والدین و سیاست‌گذاران تربیتی فراهم آورد و دلالت‌های کاربردی متعددی برای آنها به همراه داشته باشد که به آنها اشاره می‌شود.

۱. توجه به مشارکت حداکثری نوجوان: بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های تربیتی هر ایده، مستلزم مشارکت دادن نوجوان در مراحل سه‌گانه طراحی، هماهنگی و اجرا است. صرف

حضور در مرحله اجرا، تنها بخشی از ظرفیت‌ها را فعال می‌کند. همچنین ساختارهای کنشگری در سطح کلان باید به گونه‌ای طراحی شوند که نوجوان را در همه مراحل (طراحی، هماهنگی و اجرا) درگیر کنند، نه اینکه صرفاً به عنوان نیروی اجرایی از او استفاده شود.

۲. توجه به تنوع در ایده‌های کنشگری: با توجه به یافته‌های پژوهش هر ایده علاوه بر ظرفیت‌های مشترک، ظرفیت‌های تربیتی منحصر به فرد خود را نیز دارد. تنوع در ایده‌های کنشگری زمینه‌ساز فراهم آمدن طیف گسترده‌ای از فرصت‌های تربیتی برای مربی و نوجوان می‌گردد. در مقابل عدم تنوع در ایده‌های کنشگری، سبب می‌شود نوجوانانی که با قالب‌های موجود سازگاری ندارند، از عرصه کنشگری کنار بمانند و در نتیجه نوجوان از فرصت بهره برداری از ظرفیت‌های تربیتی در این شرایط بی‌بهره بماند.

۳. توجه به نیاز تربیتی هر نوجوان: به کارگیری نوجوان در ایده و گام متناسب با نیاز تربیتی او، شرط اساسی اثربخشی است. برای نوجوانی که نیاز به تقویت تفکر و تحلیل دارد، گام طراحی؛ برای نوجوانی که نیاز به تقویت مهارت‌های تعاملی دارد، گام هماهنگی؛ و برای نوجوانی که نیاز به تقویت شخصیت و مسئولیت‌پذیری دارد، گام اجرا اولویت دارد.

۴. توجه به مشاهده دقیق رفتار نوجوان: مشاهده رفتار نوجوان در گام‌های مختلف، زمینه را برای شناسایی نقاط ضعف و قوت او فراهم می‌کند. این شناسایی میدانی، مبنای طراحی مسیر تربیتی آینده متناسب با هر نوجوان خواهد بود.

۵. توجه به آگاهی بخشی مریمان و والدین: سیاست‌گذاران تربیتی می‌توانند با برگزاری کارگاه‌های کوتاه مدت و هدفمند، مریمان و والدین را نسبت به ظرفیت‌های تربیتی کنشگری در شرایط بحران آگاه سازند و زمینه را برای بهره‌گیری حداکثری از این فرصت‌ها فراهم آورند. چنین کارگاه‌هایی، مریمان توانمندی را در عرصه جهت‌دهی به کنشگری نوجوانان تربیت خواهند کرد.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

بر اساس یافته‌های این پژوهش و محدودیت‌های آن، پژوهش‌های زیر برای آینده پیشنهاد می‌شود:

۱. بررسی تأثیر تفاوت‌های فردی از جمله جنسیت، پیشینه‌ی تربیتی و ویژگی‌های شخصیتی بر میزان بهره‌مندی نوجوانان از ظرفیت‌های تربیتی در ایده‌های مختلف کنشگری
۲. آسیب شناسی کنشگری نوجوانان در شرایط بحران با توجه به مبنای تربیتی
۳. نقش نهادهای مختلف تربیتی در بهره‌گیری از ظرفیت‌های تربیتی بحران

کتابنامه

قرآن کریم

۱. اعرافی، علیرضا (۱۳۹۵). فقه تربیتی. جلد اول. قم: موسسه فرهنگی هنری اشراق و عرفان
۲. باقری، خسرو (۱۳۷۴). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، اصفهان: مدرسه
۳. رجائی، مرتضی (۱۳۹۸). رمان تیک. قم: شفق
۴. صفائی حائری، علی (۱۳۸۶). تربیت کودک. قم: لیلة القدر
۵. صفائی حائری، علی (۱۳۹۴). انسان در دو فصل. قم: لیلة القدر
۶. صفائی حائری، علی (۱۳۹۴). مسئولیت و سازندگی. قم: لیلة القدر
۷. قرائتی، محسن (۱۳۸۸). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن
۸. کارگروه تبلیغ تخصصی موسسه فقهی تربیتی مصباح الهدی (۱۴۰۴). راهبردهای محتوایی کنشگری. کتاب چهارم. نقش‌آفرینی (تعیین وظیفه) از <https://eitaa.com/radiotarbiatt/270>
۹. موسسه فرهنگی سبیل السلام (۱۳۹۱). نظام تربیتی بسیجیان. سازمان بسیج مستضعفان (طرح صالحین)
۱۰. هادی‌زاده، محمدتقی، درودی، محمدجواد (۱۴۰۳). گونه‌شناسی هیجانه‌های محیطی در تربیت و چگونگی مقاوم‌سازی متربی در برابر آنها بر اساس دیدگاه علی صفائی حائری. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات جنسیت و خانواده، ۱۲، ۷۶.